

GIORGIO AGAMBEN VE MICHEL FOUCAULT: BENZEŞİMLER VE KOPUŞLAR

 Murat DEMİR*

ÖZET

Agamben son dönem postmodern düşüncenin reddiyelerini ve yeniden inşa felsefesini benimsemiş olan düşünürler arasında kayda değer bir yer tutmaktadır. Kendisinin “egemen iktidar” ve “biyopolitika” hakkında yapmış olduğu açılımların geniş bir kısmı Foucault’nun attığı temeller üzerinde yükseldiği ortaya konulmaktadır. Literatürdeki bu indirgemeci varsayımın tekrarlanmaması ve ikili arasındaki benzeşimler kadar kopuşların da olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır. Hatta daha önceden Foucault ve Agamben eksenli kaleme alınan çalışmaların geniş bir kısmı doğrudan biyopolitika merkezli işlenirken söz konusu olan bu çalışma, Agamben’e ait olan teorik zeminin neredeyse tamamını inceleyip, Foucault ile benzeştirdiği ve koptuğu noktalar üzerinde durmaktadır. Bundan dolayı çalışma literatürdeki diğer metinlere kıyasla ikili hakkında daha özgün ve derli toplu veri sunmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak Foucault ve Agamben siyasal alan ve öznenin tutsaklığı konusunda kesişse de iktidar ve normatif hukukun işleyişi konusunda birbirlerinden kopmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın Agamben ve Foucault’nun karşılaştırılması neticesinde, yeniden yorumlanmasını mümkün kılacak okumalara kapı aralaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: G. Agamben, M. Foucault, kutsal insan, istisna hâli, kamp

Giorgio Agamben and Michel Foucault: Similarities and Differences

ABSTRACT

Agamben occupies a noteworthy place among the thinkers who have adopted the rejection and reconstruction philosophy of recent postmodern thought. Agamben’s expansions on “sovereign power” and “biopolitics” are largely based on the foundations laid by Foucault. This study has been written in order not to repeat this reductionist assumption in the literature and to reveal that there are similarities as well as ruptures between the two. In fact, while a large part of the studies previously written on the axis of Foucault and Agamben were directly centred on biopolitics, this study examines almost all of the theoretical ground belonging to Agamben and focuses on the points of similarity and rupture with Foucault. Therefore, compared to other texts in the literature, this study endeavours to present more original and organised data about the two. As a result, although Foucault and Agamben intersect on the political sphere and the subject’s captivity, they differ from each other on the functioning of power and normative law. In this respect, as a result of the comparison of Agamben and Foucault, it is expected to open the door to readings that will make it possible to reinterpret them.

Key Words: G. Agamben, M. Foucault, homo-sacer, state of exception, camp

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Konya / TÜRKİYE, murademir3547@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Demir, M. (2025). Giorgio Agamben ve Michel Foucault: Benzeşimler ve kopuşlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(49), 621-639. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1584067>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 13 Kasım / November 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 9 Temmuz / July 2025

Giriş

Modern düşünce tarihinin en belirleyici dönemlerinden biri olan postmodernite, sadece epistemolojik ve ontolojik bir dönüşüm olarak değil, aynı zamanda politik ve hukuksal kavrayışların da yeniden sorgulandığı bir zemin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorgulama hattının merkezinde yer alan kavramlardan biri olan biyopolitika, özellikle Foucault ve onu izleyen Agamben'in çalışmalarıyla düşünsel düzlemde yeni bir tartışma alanı kazanmıştır (Özmkas, 2021). Her iki düşünür de bireyin bedenini, politik iktidarın asli nesnesi olarak konumlandırmakta; ancak bu konumlandırma pratiğinin yöntemleri, dayanakları ve sonuçları itibarıyla önemli farklılıklar barındırmaktadır. Bu çalışma, Foucault ve Agamben'in düşünsel yakınlıklarını inkâr etmeksizin, aralarındaki ontolojik ve epistemolojik kopuşları Agamben üzerinden bir okuma yaparak daha belirgin kılmaya çalışmaktadır.

Foucault, modern iktidarın işleyiş biçimlerini analiz ederken disiplinci toplumların üretim mekanizmalarına odaklanmış, öznenin nasıl normalleştirildiğini, bedensel olarak nasıl biçimlendirildiğini ve bilgi/iktidar ilişkisinin bu süreçte nasıl işlediğini göstermeye çalışmıştır (Keskin, 2005). Hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler gibi mekânlar Foucault için yalnızca sosyal kurumlar değil; aynı zamanda iktidarın mikro düzeyde yeniden üretildiği alanlardır. Bu kurumsal yapılarda bireyin normlara göre şekillendirilmesi, biyo-iktidarın özneyi nasıl kuşattığını gözler önüne sermektedir (Baştürk, 2017). Foucault'nun bu yaklaşımı, normatif iktidarın “yaşatmak ve yaşamı düzenlemek” ilkesiyle hareket ettiğini varsayarken, onun karşısında yer alan Agamben bu iyimserliğe ciddi bir eleştiri getirir.

Agamben için ise modernliğin merkezinde yer alan unsur, normatif olanın değil, istisna hâlinin kendisidir. Ona göre çağdaş iktidarın temel mantığı, hukuku askıya alarak yaşamı çıplak hâle getiren ve bu çıplak yaşam üzerinde mutlak tasarruf sahibi olan bir egemenlik biçimidir. Foucault'nun biyopolitik okuması özneyi dönüştürmeyi hedefleyen bir “normalleştirme stratejisi” üzerine kuruluyken, Agamben'in biyopolitik okuması, özneyi tüketen, onu zoe'ye - yani çıplak, siyaset dışı yaşama - indirgemeye çalışan thanatopolitik (ölüm merkezli) bir iktidar biçimini esas alır (Agamben, 2017). İşte tam bu noktada, iki düşünür arasındaki en kritik kopuşlardan biri ortaya çıkar: Foucault'nun biyopolitikası yaşatmak için disiplin kurarken, Agamben'inki yaşatmaya değer bulmadığını dışlar, izole eder, hatta yok eder. Bu bağlamda Agamben'in “kamp” kavramı, onun siyasal düşüncesinde merkezi bir yer edinir. Agamben için kamp, sadece tarihsel bir gerçeklik değil, aynı zamanda modern egemenliğin süreklilik kazanan bir yapısıdır. Kampta tutulanlar, hukukun askıya alındığı, yaşam ile ölüm arasındaki eşikte konumlanan ve herhangi bir cezai karşılık olmaksızın öldürülebilen kutsal insanlar, yani homo sacerlerdir (Diken & Lausten, 2005; Özmkas, 2021). Foucault'nun panoptikon modeli nasıl ki tüm modern iktidar yapılarını temsil eden bir metafor ise, Agamben'in kampı da çağdaş egemenliğin hem hukuki hem de politik açıdan bir istisna alanı olarak işlediği mekânların temsili hâline gelir. Bu nedenle Agamben'in teorik yaklaşımı, yalnızca biyopolitika değil, aynı zamanda hukuk felsefesi, egemenlik kuramı ve ontoloji bağlamında da ayrıksı bir konumda yer alır.

Bu çalışma, Foucault ve Agamben'in düşüncelerini yalnızca bir etkileşim ilişkisi bağlamında değil, aynı zamanda birbirlerini tamamladıkları ve eleştirdikleri zeminler üzerinden okumayı amaçlamaktadır. Literatürde sıkça rastlanan indirgemeci yaklaşımların aksine, burada her iki düşünürün benzerlikleri kadar ayrışma noktaları da sistematik biçimde incelenmeye çalışılacaktır. Özellikle “egemen iktidar”, “çıplak yaşam”, “istisna hâli” ve “kamp” gibi Agamben'e özgü kavramların, Foucault'nun kuramsal çerçevesiyle olan ilişkisi hem kavramsal hem de tarihsel düzlemde tartışmaya açılacaktır.

Bu açılımlar ışığında Agamben'in entelektüel kimliğinde yer alan kutsal insanı, istisna hâli ve kamp postulatları üzerinde durulacaktır. Bunu sadece Agamben'in ortaya koyduğu

tezleri inceleyip, yapmaktan kaçınmak amacıyla Foucault ile benzeştiği ve koptuğu noktalar, karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın içeriğini oluşturan “Foucault ve Agamben’in tam olarak hangi parametreler üzerinden okunabileceği?”, “Agamben’in teorik anlamda Foucault ile birleştiği noktalar nelerdir ve hangi noktalarda ayrılmaktadır?”, “Agamben, Foucault’da gördüğü açıklıkları temel çalışmalarında kapatabilmiş midir?” gibi sorulara metin boyunca cevap aranmaktadır.

Kişi ve Kutsal: Homo-Sacer ve İktidar

Agamben kutsal insanı kurgularken *zoe-bios* kavramlarından yola çıkar. Onun için *zoe*, kavramı insanın canlı olan yanını işaret eder, *bios* ise siyasi olanla iç içe geçen politik bir formdur. Bu düalıteyi ön plana çıkaran Agamben için beden, ayrışabilen iki ayrı formdan oluşmaktadır. Bu durumun farkında olan Agamben için en büyük korku, *zoe* ile *bios* arasındaki bölgenin mesafesini *bios* lehine tamamen kaybetmektir (Agamben, 2017: 9). Başka bir deyişle, siyaset dışı bir alan olan *zoe* zamanla siyasallaşacak ve hatta yok olacaktır (Demir, 2022). Nihayetinde Agamben’e göre *zoe* ile *bios* arasındaki alan insanın aleyhine olacak şekilde ortadan kaldırılmıştır/kaldırılmaktadır. Agamben’nin bu açıklamaları her ne kadar felsefi düşünce ve fikirlerle doluymuş gibi görünse de onun dert edindiği şey insanın modern dönemde yaşadığı değer yitimini ortaya koymaktır. Nitekim Agamben ve Foucault arasındaki farklardan biri tam olarak bu toposta ortaya çıkmaktadır. Foucault’nun biyopolitik iktidarı bedenden feragat etme anlayışı yerine, bedenden yararlanmayı düstur edinen (pozitif görünümlü negatif içerikli) bir iktidardır. Bu iktidar biçimine karşı özne baştan aşağı kuşatılmış durumdadır. Nitekim öznenin yeniden üretilmesi adına gündelik yaşam mekanlarından hastanelere, tımarhanelerden hapishanelere değin tüm bu mekanlar öznenin kontrol altında tutulup, normalleştirildiği mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin Agamben’in egemen iktidarı özneyi olumlu anlamda yeniden üretmeyi değil özneyi tüketmeyi tercih eden bir şiarla hareket etmektedir. Nitekim çalışmalarının geniş bir kısmında ön plana çıkan kavramlardan biri olan çıplak insan/ hayat kavramsallaştırmaları tam olarak bu durumu işaret etmektedir. Agamben’in Kutsal İnsan metninde işaret ettiği *zoe* yapısal olarak aslında çıplak hayatı niteleyen bir başka kombinasyonlardan biridir. Agamben için çıplak insan aslından canlı niteliğine sahip olan tüm bileşenlerini dışarıda bırakmış, bedenlen siyasallaşıp biyolojik değerini tamamıyla arınmış olan hayatı imlemektedir.

Öznenin siyasallaşması, modernliğin tanımlayıcı biçimi olarak okunur. Çıplak yaşam çoğu zaman siyasal alanın çeperinde yer alsa da egemenler tarafından hep siyasal alan üzerinden okunmuştur. İktidarın çıplak yaşamı siyasal alanın merkezine doğru itmesi, onun asıl yapısını bize gösterir. Ve nihayetinde çıplak yaşam, Agamben’in önemli açılımlarından homo sacer ile doğrudan bir ilintili bir gerekliliktir (Mocan, 2021: 102). Aslında çıplak yaşam, kutsal insanın doğrudan yaşamıdır. Burada söz konusu olan *zoe*, çıplak yaşamla dolaylı olarak ilişkili bir hakikate sahiptir. Fakat bios politik alanda yer aldığı sürece çıplak yaşamın ta kendisidir. Lemke yapılan açıklamaları destekler nitelikte bir açıklama yapar: Modern çağ artık çıplak yaşamı konumlandığı nokta üzerinden kendini okumaktadır. Önceki çağlarda çıplak yaşam politik alanın belirsiz ve muğlak sınırlarında yer alırken, şimdi tamamen politik alanın merkezinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, çıplak yaşamın çevreden merkeze doğru hareketi, söz konusu çağdaş iktidarın politikalarında bir değişim ya da iktidarın mikro-politikasında gelişen yeni hareketlilik türleri olarak okunabilir (Lemke, 2017: 81). Bu gelişmeler ışığında Agamben için kutsal insan, devletlerin demokratik sistemleri tarafından üretilen nesneleştirilmiş bir öznedir. Bu öznelere kimi zaman sahip oldukları kimlik nedeniyle kimi zaman da sosyopolitik yapıları farklı olduğu için genel nüfustan arındırılmaya çalışılır. Bu arındırma biçimi, belirli bir kimliğin toplumsal düzlemde olumsuz ve istenmeyen olarak sınıflandırılması, bu kimliği izole etmek, rehabilite etmek ve hatta yok etmek için yaratılan

pratiklere ruhsat verebilir. Ayrıca söz konusu olan politikaların teoriden çıkıp, alanda pratiğe dönüşebilmesi için muhtelif yapıların varlığını meşru kılabilir (Keskin, 2005: 14). Keskin'in bu açıklamalarını Agamben üzerinden okumaya çalıştığımızda karşımıza çıkan kesişim kümesi kamptır. Agamben'e göre kampın işlevi yalnızca suçlu ya da istisnai olarak suçlu olarak etiketlenmiş insanların bir araya gelmesi değildir. Kamplar aynı zamanda çıplak hayatların sistematik bir şekilde aktif olarak üretildiği yerlerdir. Başka bir deyişle, kamplar genellikle istisna hâlinin kural hâline geldiği kutsal insanın imal edildiği alanlardır (Lemke, 2017). Ayrıca kampın bir diğer temel işlevi de beden üzerinde tahakküm kurmak ve bedeni yaşatma ya da öldürme tasarrufunu kendi elinde tutmaktır. Nitekim modern dönemin rasyonel ilkeleriyle kurumsallaşan kamp miti, aslında yaşamın ölüme terk edildiği biyopolitik eşiktir (Baştürk, 2017: 1). Egemen iktidar beden üzerinde her zaman aynı mantıkla işlememektedir. İktidar mantığı bazen bedeni yeniden üreterek ve bedene kazıyarak var olduğu gibi bazen de bedenin üzerinde canavarca var olabileceği bir birimdir. İster öldürsün ister yaşatsın, iktidar her anlamda kendi belirlediği sınırlar içinde etkin olduğu sürece bedeni kurtarma amacından hiçbir şekilde vazgeçmemektedir (Çil, 2022). Öyle ki kutsal olan insanı bedensel olarak yok etmek, hiçbir cezai karşılık bulmadığı gibi takdir edilmesine bile neden olabilir. Homo sacer'ı kutsal kılan en temel özellik, onun diğer herkesten ayrı tutulması ve şahsına uygulanan cezai pratiklerin diğer herkese uygulananlardan farklı uygulanmasıdır (Negri & Hardt, 2017). Özetlemek gerekirse, kutsal kişi, öldürme cezasından muaf olan kişidir.

Genel olarak Agamben'in Batı dünyasındaki demokrasi vurgusuna baktığımızda, ona göre demokratik yapı ile totalitarizm sürekli dirsek teması hâlinindedir. Bunu fark ettiği için de toplama kamplarını batı dünyasının biyopolitik hareketinin başlangıç noktası olarak ele alır. Hatta Agamben çok daha ileri giderek kampın hâlâ tarihin tozlu sayfalarında saklı olmadığını, çağımızda yaşamını sürdüren tüm bireylerin özel olduğu kadar homo-sacer olduğunu da belirtmiştir (Agamben, 2020). Agamben'in bu denli genel geçer fikirlere sahip olmasının en büyük nedeni, her toplumsal yapının kendi kutsallarının kim olacağına çoktan karar vermiş olmasıdır (Agamben, 2017: 167). İster Batı'da ister Doğu'da olsun, hukuk politikalarının çoğu zaman istisnalara gebe olması nedeniyle insan hayatı sürekli belirsizlik ve tedirginlik kokmaktadır. Demokratik yapılar hukuk kurumu tarafından kontrol edilse de siyasal alan olası istisna durumlarında hukuk kurumuna ait hiçbir politikayı tanımaz. Modern demokratik siyaset hiçbir zaman kutsal yaşamı ortadan kaldırma amacı gütmeyiz. Bu yaşamı dışarıdan yok etmek gibi bir amacı olsa bile bu aslında yanıltıcı bir durumdur. Asıl gerçek, iktidarın parçaladığı kutsal yaşamı neredeyse tüm bireylerin bedenlerine dağıtmasıdır. Böylece kutsal insan, olası tüm siyasi hareketlerin çıkış noktası ve hatta nesnesi hâline gelir.

Nesneleşen öznenin, özgürleşmesini Foucault iktidarın yersiz oluşundan dolayı her ne kadar mümkün görmese de Agamben egemen iktidarın, siyaset aracılığıyla hukuk sistemi üzerinde kurduğu baskının kalkması neticesinde nispeten daha özgür ve yaşam hakları kendi tasarrufunda olan bir öznenen bahsedilebileceğini ifade etmektedir.

Keyfî Hukuk(suzluk): İstisna Hâli Üzerine

Genel anlamda istisna hâli, kuralsızlığın kural olarak kabul edildiği bir alandır. Kuralsızlık hâli ya da daha doğru bir ifadeyle kuralsızlık durumu sadece belli bir grup insan için geçerlidir. Bu grup kutsal insan statüsüne sahip olanlardır. Söz konusu istisna hâlinin geçerlilik iddia ettiği alanda, kutsal bir kişiye yönelik olası bir katliam söz konusu olduğunda, cezai ehliyet tamamen ortadan kalkmakta ve yerini takdir ve onaya bırakmaktadır. Nitekim istisna hâli genel bir kapsama sahip değildir. Sadece istisna olanlar üzerinde etkili olan bir kararnamedir. Bu bağlamda Agamben, istisna hâlini iktidarın -olumsuz anlamda hukuka başvurarak- bir dışlama ya da marjinalleştirme eylemi olarak okur. İstisna hâli, hiçbir şekilde yasal bir düzleme sahip olamayacak kararların yasal hâle geldiği durumdur. Ayrıca istisna hâli,

hukukun üzerinde egemenlik kurduğu bireyi hukuka bağlayan ilişkinin ilk adımları olduğu gibi öznenin terk edildiği alanların da ilkidir (Agamben, 2020: 10). Çünkü bu noktada siyasi iktidar hukuk alanı üzerinde etkinlik göstererek özneyi etkisi altına almayı arzular. Bu noktada aslında Foucault ve Agamben arasında hukuk-iktidar ilişkisi bağlamında benzeşen noktalar da açığa çıkmaktadır.

İktidar ve hukuksal işleyiş arasındaki alanların egemen olan iktidarın keyfi normsuzlukla, yasa yapıcılardan yana doldurulduğunu ifade eden Agamben, iktidarın hukuk alanı üzerinde mutlak bir tasarrufa sahip olduğunu da dolaylı olarak aktarmaktadır (Agamben, 2019). Foucault ise norm temelli bu iktidarı *Toplumu Savunmak Gerekir* başlıklı metninde hukuki iktidar (juridical power) olarak okumaktadır (Foucault, 2002: 48). Bu iktidar biçimi tam olarak Agamben'in ifade ettiği egemen iktidarla benzer bir forma sahiptir. Hukuki olarak ifade edilen bu iktidar biçiminin süreğenliğini sağlayan temel etmenlerden biri doğrudan devlet iktidarı olmasıdır. Foucault bu iktidarın modern toplumla beraber ortadan kalktığını ifade etmektedir. Ama Agamben bu iktidar formunun kaybolmadığını, temel kriterleri olan “yaşatma ve öldürme hakkını” başka bir bileşen üzerinden ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Özetle hukuki iktidar sisteminde devlet doğrudan egemen güçtür. Bu formun etkin olduğu alanlarda iktidar doğrudan tehdit veya şiddetle işlevsel hâle getirilmektedir. Nitekim bu formun bir başka ismi leviathan formu olabilir (Hobbes, 2023). Bu iktidar biçimi hukuki olarak, kendi gücü altında yaşayan tüm canlıların yaşama ve öldürme hakkını kendi elinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla hukuki iktidar ya da Agamben'in ifadesiyle egemen iktidar baskı altına alma, kapatma ve tutma gibi pratiklerle bedeni disiplin altına alarak, üzerinde etkin olmak ister (Agamben, 2020). Foucault bu hukuk biçimini mekânsal olarak hapishaneler, okullar veya hastaneler üzerinden okurken Agamben onu kamp üzerinden okumaya çalışmaktadır. Kampta, egemen olan iktidar tarafından hukukun askıya alınmasıyla beraber tutsaklar ölüm ile yaşam arasında yer alan Limbus (Araf) sakinlerine dönüşürler (Agamben, 2012). Limbus sakinleri tıpkı kampta zorla tutulan kişiler gibi bir eşikte yaşamaları zorunlu kılınmıştır. Bu eşik hukukun askıya alındığı alanların başında gelmektedir. Bu eşikte her türlü iktidara sahip olan egemen, hukukun askıya alınarak istisna hâli konusunda da karar verici konumda bulunan kimsedir.

Agamben, Schmitt'in *Siyasi İlahiyat* isimli çalışmasında ifade ettiği, egemen, olağanüstü hâle karar veren kişidir (Schmitt, 2024: 13) açıklamasından yola çıkarak istisna hâlini geliştirir (Agamben, 2020). Lakin Agamben istisna teorisini her ne kadar Schmitt'in egemenlik üzerine kurguladığı metinlerden alsa da kavramsallaştırma tarzı yönünden ikisi farklıdır (Bourke, 2001). Agamben, kural olarak istisna durumunun varlığına değinirken, norm ve istisna hâli arasındaki diyalektiğin çöküşünü birleştirirken, Schmitt norm ve istisna arasındaki bu diyalektiğin siyasi saiklerin merkezi bir unsuru olduğunu belirtmiştir (Schmitt, 2024). Yani Agamben'in istisna hâli özel-kamu, hukuksal-siyasal, norm ve özerklik gibi çeşitli dikotomilere dayanmaktadır. Nitekim bundan dolayı Agamben için istisna ne içtir ne de dıştır. Tam anlamıyla istisna hâli, bir eşiği imlediği gibi bir kayıtsızlık alanını da vurgulamaktadır. Egemen olanın biyopolitik bir aracı konumunda olan istisna, egemenin ontolojik alanına yönelik çeşitli açılımlar sağlamaktadır (McLoughlin, 2011: 190; Mills, 2008: 61). Öyle ki egemenin diyalektik yapısı dışarısı ile içerisi, dışlama ile içerme, norm ile istisna gibi alanların süreç içerisinde sıklıkla değişebileceğini ortaya koymuştur.

Agamben'in ifade ettiği istisna hâli, bir yandan normun yürürlükte olduğu ancak uygulamaya konulmadığı, diğer yandan da hukuki anlamda kanun hükmünde olmayan olağan kararların kanun hükmü kazandığı bir hukuk durumunu tanımlamaktadır (Diken & Lausten, 2005; Özmakas, 2021: 55). Bir başka deyişle, istisna hâlinin varlığını meşrulaştıran ve hukuku tamamen askıya alan olay olağanüstü hâlin ortaya çıkmasıdır. İstisna hâli özel bir kanun değildir. Hukuk düzeninin kendisinin askıya alınması olarak, hukukun eşliğini ya da etkin

olabileceği sınırları haritalandırır (Agamben, 2020: 13). Hukuk, gündelik hayatta sıradan bir bireyin başka bir bireye şiddet uygulamasının karşısında durarak şiddet tekeli kendinde toplar (Agamben, 2020: 13). Bu durumda egemen gücün şiddet hakkı ile donanmış olması hukukun dışında bir faaliyet olmakla birlikte ona dâhildir (Özmkas, 2021: 195). Böyle bir durumda hukuk, dışsal bir el aracılığıyla yapısal olarak yeniden icat edilmektedir.

Hukuk güncel durumlar ve devletçi politikalar ışığında yazıldığında, tıpkı bir bonsai ağacına şekil verir gibi yeniden kurgulanır ve o şekilde işlenir. Bilindiği gibi bonzai ağacı kendi hâline bırakıldığında estetik bir görünümünden uzaktır. Ancak estetize edilmiş tarih anlayışı da tıpkı estetize edilmiş özneler gibi yapay bir yapıya sahiptir. Hukuk kurumunun ürettiği normlar ile bonzai ağacı arasında analojik yönden bir benzeşim söz konusudur (Walsh, 2014: 4-9). Dışarıdan bakıldığında doğal gelişiminin aksine yeniden üretilir ve estetize edilir. Aslında Agamben'in hukuk özelinde ifade ettiği bu nüanslar Foucault'nun öznenin yeniden üretimi ile benzer noktalara sahiptir. Bunun dışında istisna hâlinin üretiminde aktif rol oynayan kişi ya da kuruluşlar da bu istisna hâline tabidirler. İçeride olsalar da istisna hâlinin varlığının onları her an dışarıya itme kabiliyetine sahip olduğunu bilirler (Foucault, 1982). Agamben bu konuda şunları ifade eder: Topolojik olarak istisna hâli genelde bu şekildedir. İstisna hakkında karar veren egemen, mantıksal varlığı bu istisna tarafından belirlendiği için, aslında dışarıda olma ve ait olma gibi iki karşıt ifadeyle tanımlanabilir (Agamben, 2020: 49). İstisna hâli kural hâline geldiğinden beri, sadece istisnai bir önlem olarak değil, aynı zamanda bir yönetim tekniği ve hukuki yapının kurucu paradigması olarak da her geçen gün kendini göstermektedir. W. Benjamin, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* adlı eserinde şiddeti hukukun ortaya çıkışının özü olarak görür. Ona göre hukuk, şiddetin yol açtığı kaostan en mantıklı ayrışmadır. Ayrıca iktidarın güdümünde şekillenen hukuk kurumunun şiddet tekeli sadece tek bir noktada, yani meşru kaynaklarda toplamasının tek bir nedeni vardır: O da hukukun saf kendini koruma güdüsüdür (2010: 23). Bu noktada Agamben şunları ifade eder: Bir karar alma mekanizması olarak iktidarın hayatlarımızın merkezinde yer almasının ve istisna hâline karar vermesinin temel nedeni, doğal hukukta yaygın olan şiddet pratiklerini pozitif hukuk aracılığıyla tekeline almasıdır (Agamben vd., 2009). Ayrıca istisna hâlinin varlığına karar vererek iktidarlar, hukuk ile siyasal alan arasındaki boşluğu doldurarak kendi eylemlerini meşrulaştırmaktadır. Ya da başka bir deyişle, hükümetin normal şartlar altında siyasal alanda uygulanması mümkün olmayan kararları istisna alanında uygulayabilmesidir.

Mevcut durumda siyasal alan ile hukuki alan arasındaki derinlik iktidar tarafından doldurulmakta ve olası tüm hukuk dışı uygulamalar meşrulaştırılmaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2018: 632). Bu duruma dikkat çeken Özmkas, çalışmasında istisnanın kuralına dikkat çekerek şu açıklamayı yapıyor: İstisna düzenin askıya alınmasını sağlarken, kural burada öncelik kazanmıyor. Aksine, istisna kendini kuraldan çıkarmaz; önce kendini askıya alarak ve sürdürerek kendini kural olarak kurar (Özmkas, 2021: 128). Başka bir deyişle, iktidar hukuk ile siyasal alan arasındaki açığı kendi çıkarları doğrultusunda "kurallaştırılmış kuralsızlıkla" doldurur. Agamben bu doldurma alanlarının neredeyse tamamını devletlerin beceriksizliği üzerinden okur ve istisna hâlini mevcut iktidarın insan kıyım makinesi olarak görür (Agamben, 2020: 11). Bazı modern iktidarlar, şu ya da bu nedenle, kendi siyasal politikalarıyla harmanlayamadıkları yurttaş kesimlerini istisna hâli yoluyla ortadan kaldırmaktadır.

İktidarların cezalandırma tekniklerine dikkat çeken Agamben, tıpkı Foucault gibi, iktidarı cezalandırma tarzı üzerinden anlamamız gerektiği mottosuyla hareket eder. Nitekim tüm açıklamaları ve iktidara yönelik tüm eleştirileri tamamen mekânsal olarak kampta konumlanır. Yukarıda da belirtildiği gibi kamplar, istisnanın politika biçiminde açıkça uygulandığı alanlardır. Buralarda iktidarın yasal olarak görülen her türlü eylemi askıya alınan hukuk ile yetkilendirilir.

Yersizleştiren Bir Yerleşim: Kamp, Yaşam ve Ölüm Hakkı

Genel anlamda mekânsal bir alan olarak kabul edilen kamp, yirminci yüzyılın son yarımından bu yana mütemadiyen kaosu ve kıyımı imleyen bir mekan hâline gelmiştir. Öyle ki kamp nosyonunun kullanımında meydana gelen bu değişim Agamben'in dikkatini ciddi bir şekilde çekmiş olacak ki Agamben ürettiği tüm teorik birikimini bu mekan üzerinden şekillendirmiştir. Hatta ve hatta Foucault'ya yönelttiği en ciddi eleştirilerden biri kamp hususundadır¹. Genel anlamda panoptikonun yapısı nasıl Foucault için salt bir yapı veya mimari doku değilse kampta Agamben için salt bir ayıklama alanı değildir. Kamp Agamben için son iki yüzyılda varlığını sürdürmüş küçük büyük otoriter yapıları işaret eden bir simgedir. Bununla beraber Foucault, insan bedeninin politik alanın bir nesnesi hâline gelmesiyle modernliği açıklarken; Agamben doğrudan kampı modernliğin nomusu olarak okumayı tercih etmektedir. Kamp aslında normal ile anormal olanın eşigidir. Kamp sakinlerinin bulunduğu alan kovulmuşların ve terkedilmişlerin alanıdır.

Bir istisna mekanı olarak kampın paradoksal statüsü üzerine düşünmek gerekiyor. Kamp, normal hukuksal düzenin dışına konumlandırılmış bir toprak parçasıdır; fakat öyle alelade dışarıda bir yerlerde değildir. Dışarıda tutulan anlamına gelen istisna teriminin etimolojik anlamı doğrultusunda düşündüğümüzde kampa içine dahil alınarak dışarıda tutulan şey tam olarak dışlanmak amacıyla içlenmektedir (Agamben, 2017: 203).

Ancak burada öncelikle hukuksal düzenin, içine çekilen şey tam olarak istisna durumunun kendisidir. Kampta tutulan öznelerle yönelik takip edilen yaşatma ve öldürme pratiklerinin neredeyse tamamı yasadan yoksun bir şekilde işlemektedir. Kamp, istisnanın kural hâline geldiği mekanların başında gelmektedir. Yani özetle kampta yaşayan öznelere çıplak insan konumundadır (Minca, 2006: 391).

Agamben'in Foucault'dan koptuğu noktalardan bir diğeri de aslında budur. Foucault'nun hapishanesinde yasa dışarıyı kapsadığı gibi içeriği de kapsamaktadır. Yani hapishanede bir mahkumu öldüren kişinin kitlesel bir takdir beklentisi yoktur çünkü ceza ile ödüllendirileceğinin bilincindedir. Ama kampta yasa olarak istisna okunur. İstisnanın kural sayıldığı kampta öznelerin insani duyarlılıklarının hiçbir önemi kalmaz çünkü insanların kamptaki varlığı salt biyolojik varoluşa indirgenmiştir başka bir ifade ile *zoe bios*'a dönüşmüştür (Bourke, 2001: 443). Agamben'e göre iktidar ile biyopolitikanın bir kesişim alanı olan kampta yurttaşlar yapısal olarak homo sacer rolündedir. Nitekim Agamben için geçmişten günümüze değin kampın ortadan kaldırılmasına yönelik herhangi bir durum söz konusu olmamıştır. Aksine kampın sınırları modern çağla beraber daha da genişlemiştir. Dolayısıyla bugün Batı'nın biyopolitik yapısının kurumsal bir netlik kazandığı alan kentler değil, kamplardır (Agamben vd., 2009: 106). Artık kamp sakinleri, vatandaş olan- olmayan veya özellikle göçmenlerden oluşmaktadır (Dines & Ruggiero, 2015; Ongur & Zengin, 2019). Özetle, Foucault için mekan tam anlamıyla beden üretkenliğini amaçlamak amacıyla öznenin güvenliğinin birçok açıdan sağlandığı güvenli bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır (Baştürk, 2017). Lakin Agamben için mekan, ölümün ve yaşamın birbirlerini karşılıklı bir biçimde dolayımлады, istisnai hâlin mümkün olduğu bir alan olarak kabul edilmektedir.

¹ “[...] Foucault, sadece, eski dünyadan modern dünyaya geçiş sürecinde bireylerin bir yandan kendi kendilerini özneleştirmesini, öte yandan kendi kendilerini dışsal bir denetimin gücünü bağlamalarını sağlayarak kendi benliklerini nesneleştirmelerini doğuran özneleştirme süreçlerini araştırmakla yetindi. Doğurabileceği beklentilerin aksine Foucault bu bağlamda içgörülerini, hiçbir zaman modern biyosiyasetin pekala örnek mekanları olarak ortaya çıkabilecek olan şeyle, yeni yüzyılın büyük totaliter devletlerinin siyasetleriyle ilişkilendirmedir. Hastaneler ve hapishanelerdeki *grand enfermement*’ın [büyük kapatılmanın] yeniden tanımlanmasıyla başlayan araştırmaların sonunda toplama kamplarının analizi yapılamadı” (Agamben, 2017: 144).

Kamp, kentin merkezinde veya dışında konumlansın, fark etmeksizin her zaman kapsadığı kişileri gündelik gerçeklikten uzak kılmaktadır. Bunun yanında kampın içinde hukuksal dinamiklerde dışarıda işlediği anlamda işlememektedir. Nitekim kamp *vitae necisques potestas*² niteliğine sahip olan bir iktidarın güdümünde işleyen eşikteki bir mekandır. Kamp sakinlerinin *zoe* ve *bios* bileşiminden sadece *zoe* statüsüne geldikleri durumu göz önünde bulunduran Agamben, kamp öznesinin kutsal insan konumuna geldiğini açıkça ifade etmektedir. Hatta ve hatta Agamben, *Gelmekte Olan Ortaklık*'ın ikinci bölümünde değindiği Limbus ve sakinleri üzerinden bu durumu okumaktadır. Limbus kavramı doğrudan Arafı niteleyen bir kavramdır. Limbus sakinleri vaftiz edilmeyen, ismi belli olmayan, çocuklardan oluşmaktadır. Onların günden başka hiçbir şeyleri yoktur ve Tanrının gölgesinden yoksun oldukları düşünülür (Agamben, 2012: 15-16). Tanrının gölgesinden yoksun olan bu bedenlerin acı ve ızdırap çekme gibi bir duyguları da yoktur. Yani, aslında Limbus sakinleri, dolaylı anlamda kutsanmış bedene sahiptirler. Bu beden bir yandan kutsallıkla ödüllendirilirken öte yandan tanrısızlıkla cezalandırılmıştır. Tam anlamıyla bu belirsizlik durumu, kampta yaşayan çıplak insanın bulunduğu konumla aynı noktadır. Özetle Limbus sakinleri ne seçilmişler gibi kutsanmış ve mübarektir ne de lanetlidirler. Bu ikircikli durum şunu göstermektedir: Onların hayatı gerçekten kurtarılabilecek hiçbir şeyi olmayanlarını hayatını temsil etmektedir (Mocan, 2023: 289-291) yani çıplak insanlardır. Agamben bu çıplak beden metaforuyla hem hukuk alanından hem de ilahi gücün etkin olduğu alandan yoksun olan bir yapıyı işaret eder, fakat bu metafor egemen iktidarın üzerinde her anlamda tasarrufa sahip olduğu bir beden biçimidir (Baştürk, 2017: 15). Aynı anda hem çıplak yaşamı politik düzenden dışlayan hem de onu politik düzenin içine hapseden istisna hâli, aslında kendi ayrılığı içinde tüm politik sistemin dayandığı gizli bileşen olan egemen iktidara gider (Agamben, 2017). Bu bağlamda egemen güç, çıplak yaşamı hem politik ve hukuki düzenden dışlayarak (Dines & Ruggiero, 2015: 435) hem de istediği düzene dahil ederek “biyopolitik bir müdahaleye” maruz bırakır. Egemen olanın içeride ve dışarıda hukuka karşı olan etkisini Agamben *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*'ta şöyle ifade eder:

Egemen, aynı anda hem hukuk düzeninin içinde hem de dışında [kampta] yer almaktadır. Eğer egemen, gerçekten, hukuk düzeninin istisna durumunu belirleme ve dolayısıyla yürürlükteki düzenin geçerliliğini askıya alma yetkisi verdiği kişi ise o zaman, egemen hukuk düzeninin dışında bulunmasına rağmen bu düzene aittir; Çünkü bu durumda anayasanın tamamıyla askıya alınıp alınmayacağına karar vermek bu kişiye düşer (Agamben, 2017: 25; Schmitt, 2024: 13-24).

Agamben'in bu açılımı aslında hukuksal olanın, hukuksal olmayan işleyişine yöneliktir. Kendisi bunu sadece hukuksuzluğun bir normatif değere dönüştüğü kamp alanı için ifşa etmemektedir. Agamben için modern uygarlığın her yanı aslında küçük yaşam alanlarına dönüşmüş kamplardan oluşmaktadır. Bu kamplar hâkim olan egemen iktidar mütemadiyen çıplak yaşam üretmektedir. Özetle Agamben'in kamp hususunda ifade ettiği açılımların büyük bir kısmı aslında yapısal olarak egemen iktidarın hukuk üzerindeki zoraki etkisi ve askıya alma girişimlerini ortaya koymaktadır. Ama bunları yaparken Agamben, Benjamin misali hukukun, şiddetin aracılığıyla kurulmuş olduğu (Benjamin, 2010) anarşist mantığıyla hareket etmemektedir. O daha çok hukuku idare eden egemenin, hukukun içine hukuksuzluğun tohumlarını da serpiştirdiğini ifade etmektedir. Agamben bu varsayımını, çıplak hayatı dahil ederek kamp metaforu üzerinden açmaktadır. Kendisinin bu çabası salt olarak Auschwitz'i işaret etmemektedir. Agamben kampı aynı zamanda bir alegoriye tabi tutarakta bunları yapmaktadır. Nitekim her anlamda kampın merkezi işleyişten uzak bir toposa kurulduğunu düşündüğümüzde neyin yasal olduğuna dair geliştirilen prosedürel soruların devre dışı bırakıldığı açıkça anlaşılmaktadır (Baştürk, 2017: 19). Bu yer, hukuk ile onun alanına dahil

² Hem hayatın hem ölümün gücü. Aynı zamanda hem yaşatan hem de öldürme yetisi.

olmayan bir olumsuzluk olgusunun birbirine eklemlenerek yalnızca egemenliğin biyosiyasetinin işlediği bir düzlemdir (Demir, 2022). Bu düzlem özne üzerinde her anlamda negatif bir etkiye sahip olan egemenin tasarrufunda kurulur ve işler. Öyle ki bu durumun farkında olan Agamben tam olarak Foucault'dan bu noktada ayrılmaktadır. Foucault'nun biyopolitik iktidarı, özneyi sadece disipline edip sürekli kontrol etme üzerine kurulu değildir. O, aynı zamanda özneyi biyopolitikanın ahlak yasalarına uygun olarak, yeniden tasarlayan bir prosedüre sahiptir.

Bu kopuşun farkında olan Agamben, Foucaultcu biyopolitik kabulün büyük bir kısmını ya düzeltme ya da yeniden inşa sürecine girmiştir. Bunlardan biri de kamp hususunda geliştirdiği açılımlardır. Agamben'in kamp konusunda ileri sürdüğü düşüncelerin neredeyse tamamı negatif dokularla yüklüdür. Nitekim güvenli siteler ve göçmen kampları da bu tür negatif yargılarla yüklü olan mekanlardır. Kamplar, içerideki insanları, güvenli kapalı siteler ise dışarıdakileri dışarda bırakmaktadır (Alca & Malkoç, 2023). Bu iki mekan aslında dolaylı olarak hayata müdahale kapasitesi genişleyen biyopolitik politikalara karşı aynı zamanda çıplak insan konumunda kalmaya izin vermektedir. Agamben'in kamp metaforu aslında oldukça sınırlı bir açılıma sahiptir. Çünkü günümüzde zayıflama kampları, ruhsal terapiler, sağlıklı yaşam kampları, uyku servisleri gibi mekanlarda biyopolitik stratejilerin varlık sürdüğü alanlar olarak okunabilir (Diken & Lausten, 2005: 90-96). Hatta ve hatta plazalar veya büyük alışveriş mekanları sadece beyaz yakalılar için değil aynı zamanda mavi yakalılar için de kamp mantığının tekrarlandığı alanlar olarak okunabilir. Yani, biyopolitik iktidarın, toplumun kılcal damarlarında gezindiği gerçeğini³ Foucault her ne kadar kendi teorisini güçlendirmek için ifade etmiş olsa da ilerleyen süreçte Agamben kampı toplumsalın her yanına konumlanmış bir yapı olarak ifade etmesiyle aynı kapıyı aralamaktadır. En nihayetinde Agamben'in kampı ve Foucault'nun iktidar diskuru egemeni olanı işaret etmektedir.

Foucault ve Agamben arasındaki uzlaşım alanları kadar ayrıştıkları noktaları görmezlikten gelmek pek mümkün değildir. Foucault modernitenin anlaşılması için mercekleri tamamıyla iktidara ve pratiklerine yönelmek gerektiğini ifade etmişti ama Agamben modern toplumun anlaşılması için biyopolitik bir nomos olan kampın hukuk ve politika zemininde tartışılması gerektiğini ancak bu şekilde modern toplumun negatif iktidarının anlaşılabilceğini dile getirmiştir (Lemke, 2005: 9). Bu hususun yanı sıra Agamben'in anlamlandırmaya çalıştığı iktidar nüvesi daha negatif dokulara sahipken; Foucault'nun iktidarı daha pozitif bir iktidardır. Agamben'in kamp kavramının bedenlerin disiplin boyutunu içermemesi ve biyopolitikayı bir egemenlik süreci içine yerleştirmesi Foucault'dan bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Bu anlamda Foucault'nun bahsettiği disiplin ve normalleştirme süreçleri Agamben'de karşılık bulmaz (Önal, 2023: 28-32; Walsh, 2014). Agamben, öznenin estetize edilmesi veya yeniden üretimi gibi disipline tabi olan konulara eğilmektense doğrudan *zoe* ve *bios* arasındaki bağlantısalığın kampta nasıl koptuğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Madun konumunda olan kamp öznesi hukukun askıya alınmasıyla beraber *bios*'tan *zoe*'ye evrilmektedir. Böylece özne salt canlı modundan çıkıp çıplak hayata doğru evrilmektedir.

Sonuç olarak Agamben yirminci ve hatta yirmi birinci yüzyılın totaliter rejimlerini kamp üzerinden çok açık bir şekilde okumayı başarabilmiş bir isimdir (Agamben, 2000, s. 40). Ancak Agamben, politik ve savaş alanının içine o denli gömülmüş ki gündelik hayatın kamp alanlarını

³ İktidar, tek bir merkeze hapsolmuş, sabit ve hareketsiz bir yapı değildir. Söz konusu eski iktidar yapılarından farklı olarak, kendisi için oluşturulmuş her türlü hukuk kuralını aşarak ortaya çıkar. Onu genel ve makro bir bileşke olarak kabul etmenin aksine, söz konusu inceleme alanlarında mikro parçacıklar halinde analiz etmemiz gerekir. Çünkü iktidar bir varlık olarak insan hayatının belli noktalarında görünür bir şekilde hep var olmuştur. Ancak bir form olarak sürekli kabuk değiştirme pratiğine sahiptir ve genellikle bu kabuk değişimi mikro parçacıklar içerisinde gerçekleşir. Foucault'nun iktidar analizi için bk. Foucault, 2002: 42-47, 2003, 2019.

incelemeye hiç girişmemiştir. Nitekim güvenli siteleri, terapi odaları, rehabilitasyon merkezleri, güzellik salonları ve daha pek çok mekan, biyopolitik mekan olarak kabul edilmektedir. Hatta bu mekanların sakinleri Agamben'in incelediği biçimde gönülsüzce bu mekanlarda tutulan kimseler değildirler. Bunlar kendi hür iradeleriyle, gönüllü bir biçimde bu kamp alanlarını ziyaret etmektedir (Boetie, 2021).

Michel Foucault ve Giorgio Agamben: Kopuşlar ve Kesişmeler

Günümüz literatüründe yönetim kelimesi incelendiğinde genellikle siyasal alana mal edilmiş bir yönetim şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Foucault'nun eserlerine dönüp baktığımızda yönetim kelimesinin bu alanla sınırlı olmadığı anlaşılabacaktır. Yönetim sadece siyasal alanda tartışılan bir kavram değildir. Felsefi, dinî, psikiyatrik ve kriminolojik metinlerde de tartışılır. Yönetim, devletçi sınırlarından çok daha geniş bir alanda kendine yer bulur. Çoğu zaman belirleyici bir rol oynayan yönetme eylemi, bir ailenin hem işleyişi hem de kontrolü etrafında şekillenen bir eylem halesidir (Lemke, 2005). Bu yönetsel aklı yönetsellik üzerinden okuyan Foucault, durumu bir otokontrolcü olarak okur. Nitekim bu durumda insanlar dışarıdan bir güç tarafından kontrol edilmek yerine kendi üzerlerinde bir kontrol mekanizması idealleştirilmiş bir kontrol mekanizması üretirler. Bu mekanizmanın üzerinde etkinlik sağladığı nesne ise doğrudan bedendir. Bedeni dolaylı olarak etkilemek, iktidarın gücünü katlamaktadır. Beden, bu etkiye açık olduğundan ötürü iktidarın kaydını tutar (Butler, 2002).

İktidarın asli kaynağı olarak beden olayların nesnel bir biçimde kayda geçildiği tarafsız bir vakayiname değil, aksine politik güçler arasında mücadelelerin çeşitli düzeylerde yaşandığı bir mücadele alanıdır. Bu mücadele alanı kaçınılmaz bir biçimde tüm pratikleri kendi yapısında barındırdığı için iktidarın tarihi kayır defteri mahiyetindedir. Bu nedenle bedeni düşünmek demek iktidarı düşünmek demektir (Özmkas, 2021: 57).

Siyasi iktidar aslında en başından itibaren bireylerin bedenleri üzerinde değil, doğrudan ruhları üzerinde etkili olur. Nitekim Foucault için beden, ruha hapsedilmiş bir olgudur. Bedene yönelen her türlü eylem doğrudan ruhta tezahür eder. Sonuç olarak beden, bilinçte yer arayan iktidarın temel anahtarıdır. Beden işgal altında olduğu sürece iktidar özne üzerinde her türlü tasarrufa sahiptir. İşte tam da bu noktada Foucault ve Agamben bir uzlaşma alanı yaratırlar. Bu kesişimin yer aldığı alan ise beden ve iktidar arasındaki ilişkiselliklerdir. Foucault'nun mevcut eserleri arasında özellikle *Cinselliğin Tarihi* (2018), *Deliliğin Tarihi* (2020), *Hapishanenin Doğuşu* (2017) gibi ağır kitapları hep beden merkezli eserlerdir. Agamben, Foucault'dan farklı olarak bedeni kampla birlikte mekânsal olarak okur. Mevcut durumda kampın iktidarını kim elinde tutuyorsa sadece beden üzerinde her türlü tasarrufa sahip değildir. Bedenin yaşamsal varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğinin kararını da alır. Beden üzerinde bu denli kontrol sağlamış iktidarların varlığını sürdürdüğü toplumlar disiplinler toplumlar olarak okunur. Disiplin toplumunun temel amacı, biyopolitik düzenlemeler ve kurumlar aracılığıyla disipline edilmiş ya da normalleştirilmiş itaatkâr bedenler yaratmaktır.

Foucault ve Agamben biyoiktidarın varlığı konusunda hemfikir gibi görünseler de aslında birbirlerinden ayrıldıkları çok ince bir nüans vardır. Foucault biyoiktidarı genel olarak modernitenin gelişimiyle birlikte ele alırken, Agamben biyoiktidarın antik çağlardan beri zaten var olduğunu iddia eder ve buna dair bir görüş bildirir. İkili arasındaki bir diğer kırılma noktası ise biyopolitikanın işlevsel olarak işlediği alanlardır. Foucault biyopolitikayı genellikle hapishaneler, akıl hastaneleri ve hastaneler üzerinden okurken, Agamben kampı biyopolitikanın istisna hâline geldiği ve işlev kazandığı tek yer olarak kabul eder (Dutlu & Arı, 2020). Agamben, Foucault'yu 21. yüzyılın gerçekliği olan kamplar hakkında belirli fikirler geliştirmede için ağır bir şekilde eleştirir (Agamben, 2017: 144). Agamben'e göre Foucault'nun ilgilendiği şey: insanın her şeye rağmen kendisini nasıl bilginin nesnesi hâline

getirdiği. Foucault bu felsefeyle hareket ederken modern devletin biyo-iktidar tekniklerinin birincil uygulama yeri olan kamplara değinmemiştir.

Agamben'in Foucault eleştirisinin sonu aslında devletçi yapıya doğru gider. Foucault iktidarı analiz ederken devleti işlemeyi mantıklı görmez. Bu nedenle devletin uyguladığı politikalara çok fazla önem vermez. Bunun yerine mikro mekanizmalar arasındaki ilişkiden ortaya çıkan iktidar yapılarını analiz eder. Hatta Foucault hapishaneyi disiplinci iktidar pratiklerini ortaya çıkarmak için bir çalışma nesnesi olarak ele alır, ancak Agamben'in Foucault'da aradığı şey kamptaki biyopolitik iktidarın incelenmesidir.

Foucault ve Agamben arasındaki bir diğer kırılma noktası da bedenin sorunsallaştırıldığı tarihsel dönemlerle ilgilidir. Foucault, egemenlerin beden ya da daha genel olarak canlı varlık üzerindeki kontrolü için düşüncede belirli tarihsel kırılmalar olduğunu savunsa da Agamben bu duruma tamamen karşı çıkar ve bu konuda tarihsel bir kırılma olmadığını belirtir (Agamben, 2000). Ona göre bu durum antik çağlardan beri tek bir biçim olarak var olmuştur. Düşünür için değişime uğrayan tek bir şey vardır: Tarihsel pratikler ve dispozitifler. Sonuç olarak "bu total egemenlik kalıbı oluşmaya başladığı andan itibaren biyopolitik beden inşası üzerinden siyasal paradigma inşa edilmiştir" (Baştürk, 2017: 20).

Foucault'nun sürekli bir direniş ve muhalif tutum sergilemesi mümkünken Agamben kamp metaforuyla böyle bir durumu neredeyse tamamen ortadan kaldırır. Nitekim Agamben, Laclau tarafından oldukça katı bir şekilde eleştirilmiştir. Laclau'ya göre Kamp, modern toplumların özgürlük adına yaptığı tüm yatırımların ve açtığı tüm mevzilerin iktidara teslim edilmesinin bir başka versiyonudur (Laclau, 2015). Laclau'nun ardından bir başka eleştiri de Lemke'den gelir. Lemke, Agamben'in tüm insanların homo-sacri olduğunu ilan etmesine rağmen, gerçek *zoe*'nin hangi koşullar altında gerçekleştiğini peşinen açıklamaz. Eğer *homo sacri*'yi oluşturan mekanizmaların yapıları birbirinden farklıysa, bunların açık ve kesin bir şekilde belirtilmesi gerekir. Dahası Agamben konuyla ilgili hiçbir çalışmada "Herkes nasıl aynı potansiyele sahip olur?" sorusunu cevaplamamaktadır. Lemke'nin eleştirileri burada bitmiyor elbette. Agamben'i eleştirdiği bir diğer nokta ise yoğun devlet merkezli bir kuramsal mantığa sahip olduğu için İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan neo-liberal hareketin bireyler üzerinde inşa ettiği yönetsellik tekniklerini gözden kaçırdığını belirtiyor. Sonuç olarak, Lemke "... Agamben'in kutsal insan ve çıplak yaşam üzerine kurulu çerçevesinin yanlış bir ontolojik temel icat ettiğini vurgularken, Ranciere ve Zizek bu ontolojinin insana çıkış ya da direniş fırsatı vermeyen 'kaderciliğine' itiraz etmektedir" (Özmağ, 2021: 50-65). Agamben, Foucault'yu bu konuda eleştirmiş olsa da kendi teorisi yakından okunduğunda benzer bir kötümserlik kıvılcımı taşıdığı görülür.

Sonuç

Küresel bir köy formuna evrilmiş olan dünyanın, dönemsel olarak hem aktörleri hem de pratikleri belli başlı değişiklikler yaşamaktadır. Bu dönemlerden belki de en tartışmalı olanı postmodern dönem olarak ifade edilebilir. Postmodernite, şekil almayan bir yapıda olması ve yer yer yerleşik olan fikirleri yıkması hasebiyle klasik ve modern dönemden ayrılmaktadır. Ancak kendi gerçekliği içinde postmodern düşünce, modern dönemin mutlak şeffaflık vurgusunun olumsuzlanması olarak değerlendirilebilir. Nitekim postmodernizm gerçekte hiçbir zaman bir uzlaşma alanı olmamıştır (Agamben, 2000). Çünkü Aydınlanmadan bu yana klasikleşen "her şeyin formüle edilebilirliği ve bilinebileceği" ilkelerine keskin bir biçimde en başından beri karşı çıkmaktadır (Adorno & Horkheimer, 2017). Nitekim postmodern sosyal teorinin bazı aktörleri de postmodern düşüncenin bu yanını ciddi şekilde kendilerine düstur edinmiş hatta bu düşünceye katkı sunan isimler mevcuttur. Söz gelimi bunlardan biri olan Foucault kendisini, dönemsel olan bu kimlik üzerinden ifade eden kişilere karşı çıkar. Hatta en

yakın arkadaşlarından biri olan Veyne onun için şunları ifade eder: O ne Marksist, ne Heideggerci, ne de Freudcu'du o tam anlamıyla zamansız ve vakitsizdi (Veyne, 2014). Veyne'nin Foucault hususunda ifade ettiği bu cümleler aslında arkadaşı olan Foucault'nun postmodern ilkeleri ne kadar benimsediğini ortaya koymaktadır. Lakin Foucault'nun toplumsal bakış açısının temelinde yer alan bilgi ve iktidar ilişkisi, modern toplumun bir yapısını yansıtmaktadır. Ne var ki ifade ettiği görüşler, çalışmalarının merkezine yerleştirdiği ve analize tabi tuttuğu olay ve olgularla postmodern tavrın en önemli düşünürlerinden biri olmuştur.

Foucault'nun düşünce dünyasına ait olan bu açılımlar kendisinden sonra gelen isimlerden olan Agamben üzerinde de etkili olmuştur. Agamben, Foucault gibi postmodernizm konusunda tartışma yaratabilecek açıklamalara imza atmamıştır. Ama o da yerleşik olan düşünce kalıplarını yeniden yorumlayarak, onlara karşı ciddi bir şüphenin oluşmasını tetiklemiştir. Bunun başlangıç noktası ise Agamben için modern dünyanın işleyişini mümkün kılan normatif hukuk sisteminin noksanlıklarını açığa çıkarmak olmuştur. Nitekim ikiliyi belki de birbirine yakın kılan en keskin noktalardan biri de budur. Foucault, arkeolojik yöntemle tarihsel çizgiyi takip ederek, iktidarın ceza pratikleri üzerinden biyoiktidarın üretken olan yönünü vurgularken; Agamben, yakın tarihte yer alan kapatılma kampları veya formları üzerinden hukuk sisteminin aksaklıklarını (Agamben, 2010) ve insan öznesinin bedensel olarak hangi stratejilerle egemen iktidarın güdümüne girdiği konusu üzerinde durmuştur.

Foucault'nun amacı genel anlamda yerleşik düşüncelerin köklerini veya toplumdaki değer yargılarının tarihselliği ortaya koymak değildir. Onun amacı tamamıyla reddedilen ve dışlanan şeyi incelemektir (Foucault, 2005: 77). Foucault'nun bu amacına dikkat çeken Agamben, delileri, mahkumları, suçluları vd. dışlanmış grupları çalışmalarının merkezine alan Foucault'nun neden kampı ve çıplak insanı görmezlikten geldiğini ciddi şekilde eleştirir.

Foucault ve Agamben arasındaki ayrışma yalnızca bu konuda gerçekleşmemektedir. İkili biyopolitika işlerliği konusunda da ayrışmaktadır. Foucault'ya göre biyopolitika, siyaset teorisinde kılıçla sembolize edilen klasik egemen iktidar biçiminden bir kopuşu simgeler. Bu iktidar, sanayileşmeyle birlikte gerileyen olumsuz, yasaklayıcı ve baskıcı iktidar biçiminin yerine olumlu, üretken ve etkin bir iktidar biçimi ortaya koymaktadır (Foucault, 2009). Agamben ise bu konuda Foucault'dan tamamen kopmaktadır.

İkilinin düşünsel zemini biyopolitikanın varlığı konusunda birçok yönden kesişmektedir. Hatta Agamben tıpkı Foucault gibi iktidarı yapısal olarak tanımanın yolunu politikalardan ziyade doğrudan pratiklerde saklı olduğunu ifade etmiştir. Agamben kamp gibi homojenleştirici bir mekan içinde toplanan insan topluluğunun, yaşam ve ölüm hakkının belli başlı kişilerin elinde olmasını doğrudan negatif iktidar olarak yorumlamaktadır (İzol & Cingöz, 2022). Hatta ve hatta Agamben kampın sadece egemen iktidarın varlığını tasdiklemediğini aynı zamanda insanı imleyen *zoe-bios* kavramlarının askıda olan normatif hukuk yapısı sebebiyle ayrıştığını insanın canlı statüsünden ayrışıp sadece politik alana sıkıştırıldığı ve bu noktada sindirilmeye çalışıldığı üzerinde durmaktadır (Agamben, 2010). Özetle yaşamın siyasetin nesnesi hâline geldiğini ifade eden biyopolitika kavramından hareket eden Agamben, Foucault'nun yaşamın güçlerini artıran iktidar teknikleri olarak analiz ettiği yönetim rasyonelitesinin, yaşamın ve bedenlerin üretkenliğini artırmaktan ziyade ölümün yaşamla birlikte belirsiz bir haritaya yerleştirildiği bir siyasallık olduğu argümanını geliştirmektedir.

Agamben'in bu fikirleri aslında tam olarak çalışmanın esin kaynağı olan iki soruya cevap niteliğindedir. Bunlardan ilki "Agamben iddia ettiği gibi Foucault'nun eksiklerini giderebilmiş midir?" Agamben hukuk ve egemen iktidar gibi tartışmaları Foucault'dan esinlendiği bazı hususlar üzerinden yeniden tartışmaya açmıştır. Ama tam anlamıyla Agamben'in Foucault'nun eksiklerini kapattığını ifade etmek olacaktır. İkincisi, "Agamben ve Foucault arasındaki bağ her zaman olumlayıcı mıdır?" Agamben ve Foucault biyopolitika ve

iktidar pratikleri konusunda büyük oranda birbirini besleyen iki ayrı kaynaktır. Lakin egemen ve biyopolitik iktidarın nitelikleri konusunda birbirlerinden kesin bir biçimde ayrılmaktadır. Hatta yukarıda ifade edildiği üzere Agamben için kampta hüküm süren iktidar, birçok yönden negatif bir etkiye sahip olmamakla beraber, hukukun üzerinde etkisiz kaldığı bir oluşumdur. Ama Foucault'nun hapisane ve tımarhane gibi mekanlarda aktif biçimde işleyen bir hukuk alanı mevcuttur. Yani, kamp gibi bir arafı imleyen bir mekanda tutulan özne ile hapisane gibi bir alanda tutulan insanın yaşama ve ölüme olan uzaklığı hukukun istisnai hâlde olup olmadığına bağlıdır. Hukuksuzluğun norma dönüştüğü bir alan olan kampta özne biyolojik olan tüm faktörlerden arınmış sadece politik alanı imleyen bedeni kalmıştır. Ama Foucault'nun yeniden estetize edilip üretilen öznesi, biyopolitik iktidarın stratejileri gereği yaşatılıp, normalleştirilip sisteme yeniden dahil etmeyi görev bilmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2017). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (Çev: N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan), Kabalcı Yayınları.
- Agamben, G. (2000). *Means without end: Notes on politics*. (Çev: V. Binetti, C. Casarino), University of Minnesota Press.
- Agamben, G. (2010). *Tanık ve arşiv-Auschwitz'den artakalanlar*. (Çev: A. İ. Başgül), Dipnot Yayınları.
- Agamben, G. (2012). *Gelmekte olan ortaklık*. (Çev: B. Parlak), MonoKL Yayınları.
- Agamben, G. (2017). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat*. (Çev: İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2020). *İstisna hâli*. (Çev: K. Atakay), Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G., Fabbri, L., Fay, E. (2009). On the limits of violence. *Diacritics*, 39(4), 103-111.
- Alca, D. & Malkoç, K. (2023). Foucault ve Agamben'de biyopolitika: Soyuttan somuta güvenlik ve özgürlük. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(117), 9218-9232.
- Baştürk, E. (2017). Biyopolitika ve savaşım: Foucault ve Agamben arasındaki ayrımın kavramsal içeriği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Benjamin, W. (2010). Şiddetin eleştirisi üzerine. (Çev: E. Göztepe, Z. Direk, F. B. Aydar), S. Sökmen (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* içinde (19-42. ss.), Metis Yayınları.
- Blanchot, M. (2005). *Michel Foucault*. (Çev: A. Meral), Kabalcı Yayınları.
- Boetie, E. (2021). *Gönüllü kulluk üzerine söylev*. (Çev: G. Koca), Pera Yayınları.
- Bourke, G. (2001). Bare life's bare essentials: When all you've got is hope - The state of exception in the road, district 9 and blindness. *Law, Culture and the Humanities*, 10(3), 440-463.
- Butler, J. (2002). *İktidarın psişik yaşamı*. (Çev: F. Tütüncü), Ayrıntı Yayınları.
- Cziesla, F. (2022). Biopolitik und thanatopolitik in Agambens homo sacer. *Von der Biopolitik zur Nekro-Ökonomie* içinde (53-72. ss.), Transcript Verlag.

- Çil, H. (2022). Öznellik tabiiyet arasında bir başarı hikâyesi: Sosyal medyadaki zayıflama videoları üzerine bir anlatı analizi. *İçtimaiyat*, 6(1), 205-229.
- Demir, M. (2022). *Modern ve postmodern sosyal teoride iktidar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diken, B. & Lausten, C. (2005). *The culture of exception: Sociology facing the camp*. Routledge.
- Dines, N., Montagna, N., Ruggiero, V. (2014). Thinking Lampedusa: Border construction, the spectacle of bare life and the productivity of migrants. *Ethnic and Racial Studies*, 38(3), 430-445.
- Dines, M. N. & Ruggiero, V. (2015). Thinking iampedusa: Border construction, the spectacle of bare life and the productivity of migrants. *Ethnic and Racial Studies*, 3(38), 430-445.
- Dutlu, D. & Arı, M. (2020). Foucault ve Agamben düzleminde biyo-politika. *Fiscaoeconomia*, 4(1), 159-174.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Foucault, M. (2002). *Toplumu savunmak gerekir*. (Çev: Ş. Aktaş), Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*. (Çev: I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Büyük kapatılma*. (Çev: I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2009). Truth and power. S. Thornham, C. Bassett, P. Marris (Ed.), *Media Studies* içinde (63-75. ss.), Edinburgh University Press.
- Foucault, M. (2017). *Hapishanenin doğuşu*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2018). *Cinselliğin tarihi*. (Çev: H. U. Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Özne ve iktidar*. (Çev: O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Deliliğin tarihi*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İmge Yayınları.
- Hobbes, T. (2023). *Leviathan*. (Çev: S. Lim), Yapı Kredi Yayınları.
- İzol, R. & Cingöz, M. (2022). Foucault ve Agamben üzerinden biyopolitikaya dair karşılaştırmalı bir analiz. *Journal of History School*, (57), 1451-1467.
- Kartal, O. (2020). Ölüm iktidarı. *Gazete Duvar*.
- Keskin, F. (2005). Büyük kapatılma. *Büyük Kapatılma* içinde (11-19. ss.), Ayrıntı Yayınları.
- Laclau, E. (2015). Bare life or social indeterminacy?. D. Howart (Ed.), *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique* içinde (11-22. ss.), Routledge.
- Lemke, T. (2005). "A zone of indistinction" – A critique of Giorgio Agamben's concept of biopolitics. *Critical Practice Studies*, 1(7), 3-13.
- Lemke, T. (2017). *Biyopolitika*. (Çev: U. Özmakas), İletişim Yayınları.
- McLoughlin, D. (2011). Threshold. A., Murray, Whyte, J. (Ed.), *The Agamben Dictionary* içinde (189-191. ss.), Edinburgh University Press.
- Mills, C. (2008). *The philosophy of agamben*. McGill- Queen's University Press.
- Minca, C. (2006). Giorgio Agamben and the new biopolitical nomos. *Geografiska Annaler*, 4(88), 387-403.

- Mocan, F. G. (2021). Agamben: Tanığın izini sürerken. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 88-109.
- Mocan, F. G. (2023). Anti-iktidar öznesi olarak herhangi var olanlar: Agamben'in temel kavramları üzerine. S. Kiraz (Ed.), *İktidar ve Demokrasi: Çağdaş Tartışmalar içinde* (271-298. ss.), Nobel Yayıncılık.
- Negri, A. & Hardt, M. (2017). *İmparatorluk*. (Çev: A. E. Pilgir), Ayrıntı Yayınları.
- Ongur, H. Ö. & Zengin, H. (2019). Reading Agamben backwards: Syrian refugees, biopolitics and sovereignty in Turkey. *Social Science Information*, 58(1), 103-120.
- Önal, H. (2023). *Foucault and Agamben in the context of biopolitics and sovereignty: The problem of self-biopoliticisation*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özmkas, U. (2018). Foucault: İktidardan biyoiktidara. *Cogito Dergisi*, (70-71), 53-81.
- Özmkas, U. (2021). *Biyopolitika: iktidar ve direniş (Foucault, Agamben, Hardt-Negri)*. İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2018). *Sosyoloji kuramları*. (Çev: H. Hülür), Deki Yayınları.
- Schmitt, C. (2024). *Siyasi ilahiyat egemenlik kuramı üzerine dört bölüm*. (Çev: A. E. Zeybekoğlu), Dost Kitabevi Yayınları.
- Tunç, M. T. (2021). *Başka bir eleştiri: Michel Foucault'nun eleştirisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Veyne, P. (2014). *Foucault düşüncesi ve kişiliği*. (Çev: I. Ergüden), Alfa Yayınları.
- Yelken, R. (2008). Yaşayan anın tarihçisi: Foucault. R. Yelken (Ed.), *Tarih Sosyolojisi içinde* (184-203. ss.), Vadi Yayınları .
- Walsh, J. (2014). *The hidden point of intersection: Bio-politics in Foucault and Agamben*. The University of Puget Sound.

EXTENDED ABSTRACT

This paper undertakes a comparative analysis of Giorgio Agamben and Michel Foucault, focusing on their conceptual frameworks surrounding sovereignty, biopolitics, and the mechanisms of power. While both thinkers are frequently situated within postmodern thought and share a common interest in the intersections of power and subjectivity, this study aims to highlight not only their philosophical convergences but also their critical divergences. The dominant view in academic literature often presents Agamben as a mere extension of Foucault, especially concerning biopolitical theory. However, this reductionist perspective fails to recognize the ontological and epistemological departures that Agamben makes from Foucault's foundational premises. This article addresses this gap by situating Agamben's unique theoretical contributions, particularly his notions of homo sacer, bare life, the state of exception, and the camp, within a broader critique of modern legal and political structures.

Foucault's primary concern lies in the analysis of disciplinary power and the ways in which modern institutions normalize and control bodies through surveillance, classification, and regulation. His exploration of biopower reveals how modern societies have transitioned from sovereign power that "takes life and lets live" to a form of power that "makes live and lets die," emphasizing productive and regulatory modalities. Institutions such as prisons, hospitals, and asylums become key spaces for the normalization of individuals, forming what Foucault refers to as the "disciplinary society". Agamben, by contrast, takes a more radical approach to biopolitics. He argues that the core of modern political structures is not normalization but rather the ability to suspend law and create states of exception where life is stripped of political significance and reduced to mere biological existence (zoe). For Agamben, the ultimate expression of modern sovereignty is the camp—a space where the law is simultaneously applied and suspended, producing homo sacer, a figure who may be killed without the act being considered a crime. The camp is not an anomaly but the hidden foundation of modern political order. Unlike Foucault's panopticon, which is centered on visibility and discipline, Agamben's camp is marked by abandonment and exclusion. The camp is the site where bare life is manufactured, a liminal space in which subjects are deprived of both legal protection and political agency.

The study underscores that while both thinkers consider the body to be central to the operations of power, their interpretations diverge significantly. Foucault views the body as a site of inscription and control, where biopolitical mechanisms aim to shape productive subjects. Agamben, however, emphasizes the destructive side of biopolitics, where the body becomes an expendable entity under sovereign authority. His critique focuses on how legal systems institutionalize violence and how democratic societies maintain a latent state of exception through the juridical suspension of rights. Furthermore, the article explores Agamben's reinterpretation of Carl Schmitt's concept of sovereignty, where the sovereign is defined by the ability to declare a state of exception. Agamben transforms this legal concept into an ontological condition, suggesting that modern governance operates through the continuous production of legal voids where human life is exposed to unchecked power. This idea has contemporary relevance, as Agamben extends the metaphor of the camp beyond historical totalitarian regimes to modern spaces such as refugee camps, detention centers, and even gated communities—arguing that the logic of the camp persists in diverse and insidious forms. The comparison also reveals methodological differences. Foucault avoids grand metaphysical claims, favoring historical genealogies and localized analyses of power. Agamben, on the other hand, adopts a more metaphysical and theological approach, drawing upon Roman law, medieval theology, and philosophical anthropology to construct his theory. Critics such as Lemke and Laclau argue that Agamben's framework risks being overly deterministic and fails to adequately theorize resistance, which is central to Foucault's vision of power dynamics.

In conclusion, the study positions Agamben not merely as a follower but as a radical re-interpreter of Foucault. By focusing on the structural mechanisms that render life killable and expose the fragility of legal protections, Agamben provides a critical supplement to Foucault's analysis of disciplinary power. The paper argues that understanding their points of convergence and divergence allows for a more nuanced engagement with contemporary forms of power, law, and subjectivity, opening the door to further reinterpretations of biopolitical theory.